

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วิทยุชุมชนเป็น “สื่อเพื่อประชาธิปไตย” เพราะเป็นสื่อที่ให้ประชาชนได้มีส่วนร่วม วิทยุชุมชนจึงมีจิตวิญญาณแบบประชาธิปไตยที่แท้จริง ดังนั้น ลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชนจึงเป็น วิทยุ โดยประชาชน ของประชาชน และเพื่อประชาชน ซึ่งหมายความว่า เป็นวิทยุที่ดำเนินงานโดยชุมชน มีชุมชนเป็นเจ้าของ และมีเนื้อหารายการที่ทำเพื่อประโยชน์ของชุมชน

วิทยุชุมชนในประเทศไทย มีช่วงระยะเวลาของการมีวิทยุชุมชน อาจแบ่งได้เป็น 2 ช่วงใหญ่ๆ คือ “ช่วงทดลอง” และ “ช่วงของจริง” (กาญจนา แก้วเทพ, 2547: 6-7)

ช่วงทดลอง ในปี 2534 ได้มีการทดลองจัดทำรายการวิทยุชุมชนที่มีรูปแบบใกล้เคียงกับหลักการที่กล่าวมาข้างต้นให้มากที่สุดขึ้นที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยระบบ FM ที่จังหวัดจันทบุรี โดย สุรินทร์ แปลงประสพโชค ข้าราชการกรมประชาสัมพันธ์ที่กำลังเรียนปริญญาโทอยู่ที่คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้นำหลักการวิทยุชุมชนมาทดลองใช้ คือ “การเป็นสื่อแบบประชาธิปไตย” (democratic media) และ “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” (participatory communication) คือให้ประชาชนเข้าถึงสื่อได้ง่าย (accessibility) ให้ประชาชนช่วยกันคิด วางแผน กำหนดเนื้อหาการผลิตรายการร่วมกัน (participation) และให้ประชาชนเป็นเจ้าของหรือมีอำนาจการตัดสินใจในการบริหารรายการด้วยตนเอง (self-management) โดยมีนายสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดจันทบุรี และคณบดีคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นที่ปรึกษา

ช่วงของจริง ในปี 2540 ประเทศไทยได้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่มีลักษณะปฏิรูปทางการเมือง และส่งเสริมประชาธิปไตยแก่ประชาชนอย่างมาก ในส่วนที่เกี่ยวกับสื่อมวลชน โดยเฉพาะสื่อประเภทที่ใช้คลื่นความถี่แม่เหล็กไฟฟ้า เช่น วิทยุ นั้น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้เล็งเห็นความจำเป็นที่จะให้มีการจัดสรรคลื่นความถี่อย่างเป็นธรรมให้แก่หน่วยงานทั้งของรัฐ องค์กรเอกชน ไปจนถึงประชาชนในตำบลหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลออกไปในทุกที่ของประเทศไทย โดยมีความหวังว่า คลื่นความถี่เหล่านี้จะไม่เพียงถูกใช้เพื่อส่งข่าวสารจากรัฐไปสู่ประชาชนทางเดียว เช่นที่เคยเป็นมา แต่จะถูกนำมาใช้เพื่อให้ประชาชนส่งข่าวสารกลับมายังรัฐ และให้ประชาชนได้ส่ง

ข่าวสารถึงกันเองในแนวระนาบ เพื่อให้ข่าวสารที่แพร่กระจายหลากหลายนี้มีบทบาทในการช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

หัวใจสำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 นั้น คือ ข้อความในมาตรา 40 ที่ระบุเอาไว้ว่า “คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติ เพื่อประโยชน์สาธารณะ” (กล่าวคือเป็นของชาติ ไม่ใช่ของรัฐ หรือรัฐบาลอีกต่อไปแล้ว)

ข้อความในมาตราดังกล่าวเท่ากับเป็นการกรุยทางให้วิทยุชุมชนในความหมายที่แท้จริง มีโอกาสที่จะถือกำเนิดได้ในสังคมไทย และรัฐบาลในขณะนั้นได้ขานรับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญด้วยการมอบนโยบายให้กรมประชาสัมพันธ์และองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย (อสมท) จัดทำโครงการวิทยุชุมชนตั้งตั้งแต่ปี 2541

หลังจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ประกาศใช้องค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการหัวก้าวหน้าด้านสื่อสารมวลชนได้ขยายความรู้ด้านสิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น และดำเนินการฝึกอบรมเกี่ยวกับการดำเนินการวิทยุชุมชนให้แก่ประชาชนทั่วประเทศอย่างต่อเนื่อง ภายใต้หลักการว่าวิทยุชุมชนเป็นของชุมชน เพื่อชุมชน และโดยชุมชน นอกจากนี้การดำเนินงานของวิทยุชุมชนใช้รูปแบบอาสาสมัคร ไม่แสวงหากำไรทางธุรกิจ และไม่ถูกแทรกแซง/ครอบงำจากรัฐ นายทุน และนักการเมือง ในปี 2547 รัฐบาลอนุญาตให้วิทยุชุมชนสามารถมีโฆษณาได้ ทำให้วิทยุชุมชนจากเดิมที่มีอยู่ประมาณ 500 กว่าสถานี ได้ขยายตัวเป็น 2,000 กว่าสถานี ภายในเวลา 3 เดือนหลังจากประกาศอนุญาตการขยายตัวดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและขาดกระบวนการเรียนรู้และทำความเข้าใจในหลักการของวิทยุชุมชน จึงส่งผลทำให้เกิด “สงครามแย่งชิงคลื่นความถี่” ขึ้น

จากการที่วิทยุชุมชนเกิดขึ้นมาด้วยเจตนารมณ์แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และด้วยเจตนารมณ์ที่ต้องการให้วิทยุชุมชน โดยชุมชน ของชุมชนและเพื่อชุมชนเกิดขึ้นได้จริง และดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน จำเป็นต้องมีการศึกษาร่วมกัน โดยเฉพาะหัวใจสำคัญของการดำรงอยู่อย่างยั่งยืน คือ “การบริหารจัดการ” ซึ่งจากข้อมูลที่ระบุในกลุ่มมีวิทยุชุมชนของ กาญจนาก้าวเทพอว่า การบริหารจัดการนับเป็นหัวใจสำคัญหนึ่งที่ยังมีจุดอ่อน โดยเฉพาะการบริหารจัดการองค์กรใหม่ๆ อย่างวิทยุชุมชนที่ต้องมีการศึกษาอีกมาก และปัญหาของวิทยุชุมชนที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญๆ คือ (1) เกิดคลื่นแทรกสถานีหลัก โดยจะพบว่าประชาชนมีข้อร้องเรียนจำนวนมากเกี่ยวกับคุณภาพการรับฟังว่า สถานีหลักที่เคยรับฟังชัดเจน ได้ถูกคลื่นแทรกจากสถานีวิทยุชุมชน (2) เกิดการรบกวนวิทยุการบิน และเรื่องนี้ได้นำไปสู่การเตือนที่มีผลให้สถานีวิทยุบางสถานีต้องปิดตัวเอง (ชั่วคราว) (3) เกิดการถูกลอกหลวง ผู้ลอบหลวงถือโอกาสชักชวนให้

ซื้อเครื่องส่ง เสาอากาศ และจัดทำห้องส่งให้ นอกจากการลอกขายของแล้ว เครื่องส่งหรืออุปกรณ์ต่างๆ ที่ชุมชนซื้อไปนี้ยังเป็นสินค้าไม่ได้คุณภาพ สัญญาณมีการรบกวนและไม่เป็นไปตามข้อกำหนด (4) กำเนิดวิทยุชุมชนแบบแฝง วิทยุชุมชนในยุคแรกเป็นวิทยุชุมชนที่ทำงานโดยชุมชนจริง คือ ทำงานแบบอาสาสมัคร แต่ต่อมาได้มีการแอบแฝงทำธุรกิจเกิดขึ้น (5) การร้องเรียนเรื่องการแข่งขันที่เป็นธรรม การเกิดขึ้นของวิทยุชุมชนที่แอบแฝงได้ส่งผลต่อผู้ประกอบการวิทยุที่ถูกต้อง ผู้ประกอบการตามกฎหมายได้ร้องเรียนว่า การจัดทำวิทยุที่ถูกกฎหมาย พวกตนต้องจ่ายค่าธรรมเนียมสัมปทาน ต้องเสียภาษีถูกกฎหมาย แต่हनสุดท้ายไม่ได้รับความคุ้มครองจากรัฐ ต้องถูกตัดราคาค่าโฆษณาจากวิทยุชุมชนที่ไม่มีต้นทุนสัมปทาน ไม่มีค่าลิขสิทธิ์ และไม่เสียภาษี ข้าราชการที่ออกอย่างถูกกฎหมายต้องถูกรบกวน โดยคลื่นแทรก (6) คุณภาพรายการ มีผู้ร้องเรียนเรื่องคุณภาพรายการที่ออกอากาศ เมื่อวิทยุชุมชนมีจำนวนมากเกิดการแทรกคลื่นกันเอง เกิดการแย่งชิงโฆษณาและแย่งชิงผู้ฟัง ที่สุดแล้ววิทยุชุมชนก็มีการทะเลาะกันเองออกอากาศ การจัดรายการในลักษณะกึ่งสมัครเล่นทำให้เกิดรายการคุณภาพต่ำ ไร้รสนิยม การใช้ภาษาที่ไม่สมควรออกอากาศ (พนา ทองมีอาคม, 2547: 7)

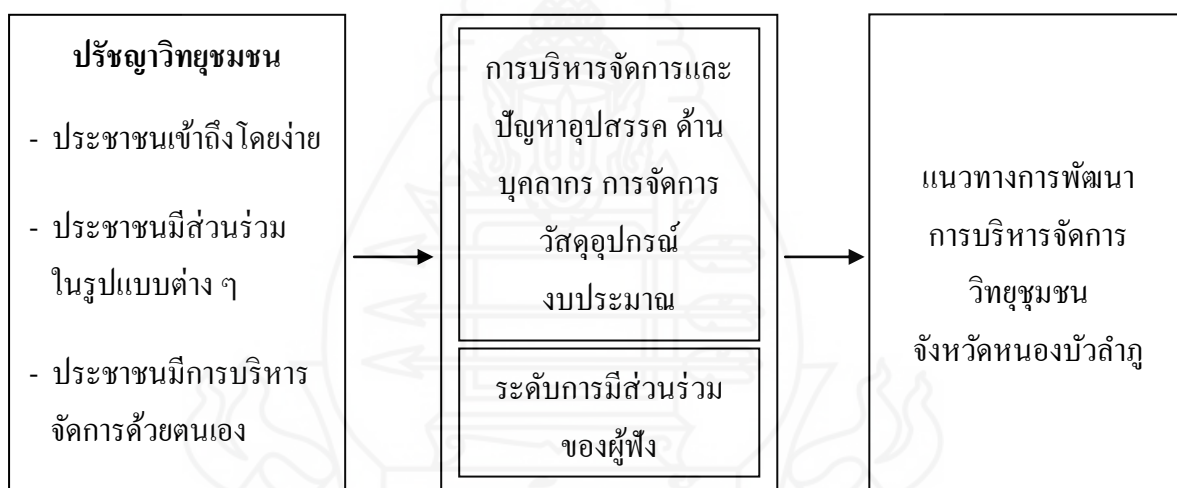
จังหวัดหนองบัวลำภูมีสถานีวิทยุชุมชน จำนวน 45 แห่ง ตั้งอยู่ที่อำเภอเมืองศรีบุญเรือง นากลาง นาหวัง โนนสัง และสุวรรณคูหา มีลักษณะการดำเนินการหลากหลายรูปแบบ ทั้งรูปแบบการค้า รูปแบบวิทยุขององค์กรการศึกษา โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณเพื่อใช้ในการดำเนินงานจากภาครัฐ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือสถานีวิทยุชุมชนที่มีรายได้จากการขายโฆษณา ขายสินค้า

จากความหลากหลายของรูปแบบการบริหารจัดการสถานีวิทยุชุมชนจังหวัดหนองบัวลำภู และจากปรัชญาของวิทยุชุมชนที่ต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วม ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาสถานีวิทยุชุมชนในอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู จำนวน 4 สถานีจาก 18 สถานี ซึ่งทั้ง 4 สถานีได้ออกอากาศติดต่อกันมาเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 5 ปี โดยสถานีวิทยุชุมชนทั้ง 4 สถานีของจังหวัดหนองบัวลำภูมีการบริหารจัดการอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคใดในการบริหารจัดการและประชาชนมีส่วนร่วมกับวิทยุชุมชนในระดับใด รวมทั้งแนวทางในการพัฒนาวิทยุชุมชนจังหวัดหนองบัวลำภูควรเป็นแนวทางใด จากผลการวิจัยนี้จะนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาวิทยุชุมชนจังหวัดหนองบัวลำภู เพื่อให้เป็นสื่อที่มีประโยชน์ต่อชุมชนตามหลักการของวิทยุชุมชน คือ โดย/ของ/เพื่อ/ชุมชนอย่างแท้จริง ต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาการบริหารจัดการวิฑูมชน อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู
- 2.2 เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคการบริหารจัดการวิฑูมชน อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู
- 2.3 เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของผู้ฟังรายการวิฑูมชน อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู
- 2.4 เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการวิฑูมชน อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู

3. กรอบความคิดการวิจัย

4. ปัญหานำวิจัย

- 4.1 การบริหารจัดการวิฑูมชน อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภูมีลักษณะอย่างไร
- 4.2 ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการวิฑูมชน อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภูคืออะไร
- 4.3 การมีส่วนร่วมของผู้ฟังรายการวิฑูมชน อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู อยู่ในระดับใด

4.4 แนวทางในการพัฒนาการบริหารจัดการวิทยุชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภูควรเป็นไปในแนวทางใด

5. ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิทยุชุมชน จำนวน 4 สถานี ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู ได้แก่ 1) สถานีวิทยุชุมชน แชนเนลไอ (บ้านคอนน้อย) 2) สถานีวิทยุชุมชน เพื่อการศึกษาโรงเรียนหนองบัวพิทยาคาร 3) สถานีวิทยุชุมชน รุ่งเสมาครุฑแชนเนลไอ (บ้านช่องโป้) 4) สถานีวิทยุชุมชน เพื่อการศึกษา R – Radio วิทยาลัยเทคนิคหนองบัวลำภู โดยศึกษาระหว่างวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2553 – 30 มิถุนายน 2554

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

6.1 วิทยุชุมชนจังหวัดหนองบัวลำภู หมายถึง วิทยุชุมชนในอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู ได้แก่ 1) สถานีวิทยุชุมชนแชนเนลไอ (บ้านคอนน้อย) 2) สถานีวิทยุชุมชนเพื่อการศึกษาโรงเรียนหนองบัวพิทยาคาร 3) สถานีวิทยุชุมชน รุ่งเสมาครุฑแชนเนลไอ (บ้านช่องโป้) 4) สถานีวิทยุชุมชน เพื่อการศึกษา R – Radio วิทยาลัยเทคนิคหนองบัวลำภู

6.2 การบริหารจัดการวิทยุชุมชน หมายถึง การบริหารวิทยุชุมชนด้านบุคลากร การจัดการ วัสดุอุปกรณ์ และงบประมาณ (4 M)

6.2.1 ด้านบุคลากร (Man) หมายถึง โครงสร้างการบริหารบุคคลของวิทยุชุมชน การบริหารบุคลากรในสถานีวิทยุชุมชน การคัดเลือก การฝึกอบรม และการประเมินผล

6.2.2 ด้านการจัดการ (Management) หมายถึง การวางแผนรายการ ประเภทและรูปแบบรายการ และการประเมินผล

6.2.3 ด้านวัสดุอุปกรณ์ (Materials) หมายถึง วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการดำเนินงานวิทยุชุมชน การผลิตรายการ และการส่งกระจายเสียง

6.2.4 ด้านงบประมาณ (Money) หมายถึง งบประมาณที่ได้รับและการบริหารจัดการด้านการเงินของวิทยุชุมชนทั้ง 4 สถานี

6.3 ปัญหาและอุปสรรคการบริหารจัดการวิทยุชุมชน หมายถึง สิ่งขัดขวางที่ทำให้การบริหารจัดการวิทยุชุมชนติดขัดไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง ที่เกิดจากบุคลากร การจัดการ วัสดุอุปกรณ์ และงบประมาณ

6.4 ระดับการมีส่วนร่วมของผู้ฟังรายการวิทยุชุมชน หมายถึง การที่วิทยุชุมชนให้ผู้ฟังเข้ามามีส่วนร่วมในระดับผู้ฟัง หรือการมีส่วนร่วมในระดับผู้ร่วมผลิตรายการ หรือการมีส่วนร่วมในระดับผู้บริหาร/ผู้วางแผน/นโยบาย

6.5 ผู้บริหารสถานี หมายถึง หัวหน้าสถานี หรือหัวหน้าจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน ซึ่งมีหน้าที่ในการบริหารจัดการวิทยุชุมชนในอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู คือ 1) สถานีวิทยุชุมชนแซบริโอ (บ้านคอนน้อย) 2) สถานีวิทยุชุมชนเพื่อการศึกษาโรงเรียนหนองบัวพิทยาคาร 3) สถานีวิทยุชุมชนร่วมสามัคคีธรรมเรดิโอ (บ้านช่องไ้) 4) สถานีวิทยุชุมชนเพื่อการศึกษา R – Radio วิทยาลัยเทคนิคหนองบัวลำภู

6.6 ผู้ปฏิบัติงานวิทยุชุมชน หมายถึง ผู้ปฏิบัติงานประจำในวิทยุชุมชนด้านรายการด้านเทคนิค และด้านธุรการในอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู คือ 1) สถานีวิทยุชุมชนแซบริโอ (บ้านคอนน้อย) 2) สถานีวิทยุชุมชนเพื่อการศึกษาโรงเรียนหนองบัวพิทยาคาร 3) สถานีวิทยุชุมชนร่วมสามัคคีธรรมเรดิโอ (บ้านช่องไ้) 4) สถานีวิทยุชุมชนเพื่อการศึกษา R – Radio วิทยาลัยเทคนิคหนองบัวลำภู

6.7 แนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการวิทยุชุมชน หมายถึง แนวทางในการดำเนินการบริหารจัดการวิทยุชุมชน ด้านบุคลากร การจัดการ วัสดุอุปกรณ์ และงบประมาณให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

7.1 เพื่อนำผลที่ได้มาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรค ด้านการบริหารจัดการวิทยุชุมชนของอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู

7.2 เพื่อนำผลที่ได้รับมาเป็นแนวทางในการพัฒนาวิทยุชุมชนจังหวัดหนองบัวลำภู